

Originalni naučni rad

**METODIČKO DIDAKTIČKI PRISTUP FENOMENU
DISTOPIJE U ČITANKAMA ZA SREDNJU ŠKOLU U
REPUBLICI SRBIJI (U DRUGOJ POLOVINI XX I POČETKOM
XXI VEKA)**

Ahmed Bihorac

Univerzitet u Novom Pazaru
ahmed.bihorac@uninp.edu.rs

Kemal Džemić

Univerzitet u Novom Pazaru
k.dzemic@uninp.edu.rs

Jahja Fehratović

Univerzitet u Novom Pazaru
d.filologija@uninp.edu.rs

Apstrakt

Odabrani odlomci reprezentativnih romana različitih žanrova zauzimaju posebno mesto u čitankama za gimnazije i srednje stručne škole. Stoga je metodički pristup u interpretativnoj obradi ove složene i slojevite književnoumetničke građe veoma ozbiljan nastavni izazov. Osnovno hipotetičko polazište u ovom slučaju jeste da je u tim odabranim odlomcima romana u čitankama prisutan fenomen distopije sagledan kroz književnoumetničku obradu. Kroz ovu temu smo akribično i seriozno analizirali odnos romana i čitanke, kao prvog i obaveznog udžbenika za nastavu književnosti. Cilj našeg istraživanja jeste da utvrdimo prisustvo romaneskne distopijske umetničke građe u čitankama za gimnazije i srednje stručne škole i načine njihove interpretacije. Predmet istraživanja su srednjoškolske čitanke u Republici Srbiji koje su prisutne u nastavnoj praksi u periodu od prve polovine XX veka i u prvim decenijama XXI veka. Istraživanje smo bazirali na četrdesetak primeraka čitanke za sve razrede srednjoškolskog obrazovanja koje su delo tridesetak autora i koje su štampane u više različitih-neizmenjenih, izmenjenih, dopunskih i prerađenih izdanja-fokusirajući pažnju na najkarakterističnije primerke čitanke iz različitih perioda i sistemsko-programskih faza koje su bitno uticale na njihovu sadržinu. Smatramo da je odabrani uzorak proučavanja pouzdan, a zaključci do kojih smo došli su realna slika stanja romaneskne proze u našim čitankama. Iako je romaneskni tekst samo jedan književni čitanački segment, naše konstatacije umnogome važe i za ukupno žanrovsko-udžbeničko tretiranje književnosti. Istraživanje u ovom slučaju je obavljeno na čitankama Zavoda za udžbenike, koji je jedini naš višedecenijski izdavač udžbenika, aktuelan i danas kroz, smatramo, izuzetno pouzdane inovativne recentne nastavne materijale.

Ključne reči: čitanka, roman, srednja škola, nastavni programi, distopijska proza

METHODOLOGICAL AND DIDACTIC APPROACH TO THE PHENOMENON OF DYSTOPY IN SECONDARY SCHOOL'S READING BOOKS IN THE REPUBLIC OF SERBIA (THE SECOND HALF OF XX AND THE BEGINNING OF XXI CENTURY)

Abstract:

Selected excerpts of representative novels of various genres have a special place in gymnasium's and secondary vocational schools' reading books. Therefore, the methodical approach in the interpretive processing of this complex and layered artistic literature material is a serious teaching challenge. The hypothetical starting point in this case is the phenomenon of dystopia present in the chosen reading books which is seen through literary and artistic processing. Through this topic, we have meticulously and seriously analyzed the relationship between the novel and the reading books, as a first and obligatory textbooks for teaching literature. The aim of our research is to determine the presence of novelistic dystopian art material in gymnasium's and secondary vocational schools' manners of interpretation. The subject of the research are secondary schools' textbooks in the Republic of Serbia present in teaching practice in the period from the first half of the XX century and in the first decades of the XXI century. We based the research on forty copies of reading books from all secondary education grades. The reading samples are works of thirty authors and are printed in several different-unmodified, modified, supplementary and revised editions – focusing on the most characteristic copies of reading books from different periods and system and program phases that significantly affected their content. We believe that the chosen sample of the study is reliable, and the conclusions we came to are a realistic presentation of the state of novelistic prose in our reading books. Although the novelistic text is only one literary reading segment, our findings are largely valid for the overall genre-textbook treatment of literature. The research in this case was conducted on the reading books from the *Zavod za udžbenike*, which is our only decades-old publisher of textbooks that is 'current' even today.

Key words: reading book, novel, secondary schools, curricula, dystopian prose

1. UVOD

Prvi primer distopije nastao je onda kada je čovečanstvo shvatilo uzaludnost stalnih pokušaja stvaranja idealnog društva, kada je uvidelo da mu se svaka težnja ka utopiji pretvorila u nešto što je bilo suprotno njoj. Istorija društva je puna neuspelih pokušaja čoveka da stvori idealan svet, ali se često suočavao sa užasom i raznim strahotama. Sve to je iznedrilo nastanak i pojavu utopijske književnosti. To znači da je utopija, idealni svet, stara koliko i sam ljudski rod. Ovakve čovekove težnje su neraskidivo vezane za religiju i veru u onostrano. Tako je uticaj ovih težnji inicirao formiranje novog pravca u književnosti: utopijska književnost. *Utopija* Tomasa Mora je bila prekretnica u književnosti i prvi pravi utopijski roman. Pojavilo se mišljenje da vrednost utopijske fikcije nije samo u predviđanju, proricanju, već u „istraživanju alternativnih puteva čovječanstva kao cjeline i pojedinih vidova međuljudskih odnosa“ (Suvin, 2009: 43-44). Tako da: „Jednostavno rečeno, kakvi smo mi kao jedinke, nacije, civilizacije – takva nam je i utopija.“ (Đergović-Joksimović, 2009: 136), zato su kao protivteža utopijskim književnim projekcijama nastale distopije,

tačnije distopijske projekcije društva, kao i sveta u kojem živimo.

U radu smo pokušali da sa metodičkog aspekta sagledamo čitanke za srednje škole i situiranje romaneskne proze u njoj. Želeli smo da naučnoj javnosti predstavimo originalan istraživački rad. Cilj našeg istraživanja bio je da utvrdimo situiranost i tretman romanesknih tekstova u srpskim čitankama u poslednjem poluvekovlju; analizirali smo stepen i način njihove zastupljenosti sa metodičko-didaktičkog i metodološkog stanovišta.

2. DEFINISANJE DISTOPIJSKOG ROMANA KAO ŽANRA

Kako je utopija predstavljala idealno mesto, distopija je označavala njenu suprotnost. Distopija (grč. *dis ne*, topos nepostojeće mesto) najgori od svih svetova; protivno utopiji; negativna utopija (Vujaklija, 2002: 230). Distopija predstavlja nehumane društvene uslove u kojima se odvija radnja, koji su proizašli iz različitih situacija opisanih u romanesknoj distopijskoj prozi. Njih određuje kolaps društveno-političkih sistema, siromaštvo, nasilje, ekološka katastrofa, epidemija. To znači da autori projektuju distopijska društva pomoću snage sopstvenog uma, imaginacije, koje čitaoci usvajaju svakodnevno, stvarajući uzore drugim piscima. Značajno je istaći da se određivanje distopijskih romana vrši na osnovu negativnog sadržaja, teme, a vrlo često i kroz postapokaliptične vizije društva iz budućnosti; sa pretpostavkom da distopijski roman, kao žanr, svojom poetikom nadmašuje okvire kojima je Darko Suvin odvojio naučnu-fantastiku od naturalističke fikcije dopunivši ih pojedinim formalno-stukturalnim osobenostima. Posmatrajući epistolarni roman kao podvrstu, a pikarski roman kao žanr, Pavličić upozorava da je žanr „teško uhvatljiva kategorija“ koju je neophodno, uvijek iznova definirati“ (Pavličić, 1983: 103).

„Problem književnih žanrova, rodova i vrsta jedan je od najsloženijih problema teorije književnosti. Dinamika razvoja ovog žanra je imala za posledicu nestabilnu definiciju koja upućuje na promenljivost žanra kao istorijski određenu i utemeljenu kategoriju. Književna praksa, kroz istoriju književnosti, ukazuje da je, jedna od nevolja s razlikovanjima u teoriji žanrova“ jer ima mnogo, „graničnih slučajeva“ (Suvin, 1982: 21), pa je književna kritika u mnogim romanima uočavala nagoveštaje pikarskog romana, robinzonijade, romanse.... Proučavana na razne načine književna distopija je uočila da imamo različita žanrovska preplitanja, tipa distopijskog i političkog romana, menipske satire i distopije, namećući opravdanost nezaobilaznog pitanja – šta čini takva književna dela distopijskim romanima? Stalna promena političke situacije u svetu je inspirisala razne književne stvaraoce da pišu svoja distopijska dela. Naročito je XX vek iznedrio mnoge distopijske romane inspirisane strahotama koje su obeležile ovaj vek. Brojne epidemije, ratna stradanja, gladne godine i represije koje su se neprekidno smenjivale imale su pogodno tlo za stvaranje bogate distopijske književnosti. „U savremenoj nastavi književnosti roman zuzima odgovarajuće mesto u domaćoj i svetskoj književnosti. U svim zemljama sveta, od naše pa preko evropskih i američkih država i dalje, nastavni programi književnosti favorizuju važnost romana i predlažu najviše vremena za njegovu recepciju” (Pandžić, 2001: 7).

3. MESTO ROMANA U ČITANKAMA ZA SREDNJU ŠKOLU

Potreba čitanja i obrade svih književnih žanrova u školi je veoma zahtevna, naročito kada je roman u pitanju. Roman kao velika prozna forma, zahteva čitanje i školsku obradu kroz najviše časova, ali i rad kod kuće i u školi. Roman je široka i značajna školska ali i aktuelna metodička tema. Tragajući za odgovarajućim metodičkim rešenjima interpretacije romana uočavamo da: „mogu biti različita, i pre svega, zavise od veštine nastavnika i motivisanosti učenika za rad. Savremena nastava upražnjava princip da pisac svoje mesto ustupi književnom delu, a nastavnik učeniku kad god je to moguće” (Bihorac, 2014: 45). Na početku samoga rada objasnili smo i definisali pojam distopije sa osvrtom na utopiju, tačnije antiutopiju, kroz definisanje distopije, kao žanrovske vrste; baveći se metodičkim pristupom primerima distopije u čitankama za gimnazije i srednje stručne škole.

3.1. ČITANKA – PRVI I OBAVEZNI UDŽBENIK KNJIŽEVNOSTI

„Čitanka, nesumnjivo, nije običan udžbenik, ne bar takav kakvi su udžbenici istorije, geografije, hemije, biologije i većine ostalih nastavnih disciplina, jer se i matenji jezik kao posebna nastavna disciplina, po svom karakteru bitno razlikuje od drugih disciplina... Nije potrebno naročito tragati za poreklom naziva čitanke. On nesumnjivo potiče iz njene elementarne funkcije upravo u nastavnom procesu osnovne škole.“ (Grupa autora, 1967: 7-8). „Znajući da književnost nije samo vlasništvo obrazovanih ljudi, već i onih drugih ljubitelja lepe reči, valja upozoriti na razliku između praktičnog i teorijskog odnosa prema književnosti koja se gradi kroz čitalačku kulturu upoznavanjem najboljih dela naše i svetske književnosti.“ (Bihorac, 2013: 89). Riznica najboljih tekstova, čitanka je prvi i obavezni udžbenik književnosti sa kojim se đaci druže od početka do završetka školovanja. Ona je takođe bila neophodna pri proučavanju književnih dela na najvišem hermeneutičkom stupnju u radu sa adolescentima – maturantima. Sa sigurnošću tvrdimo da je svaka bolja čitanka i u funkciji međupodručnih korelacija gradiiva srpskog jezika i književnosti. Kao takva ima nemerljivu ulogu u realizaciji sadržaja, ciljeva i zadataka nastave književnosti, pa i nastave romana u školi. Što je uzrast stariji ta uloga je veća, iako, paradoksalno tome, srednjoškolski već dugo svi, pa ni veći procenat njih, ne poseduju sopstveni primerak tog udžbenika.³ Zato je čitanka neophodna i u srednjoj školi. Na času analize literarnog teksta – svako pred sobom treba da ima tekst, tj. čitanku, jer će samo tako biti aktivan subjekt nastave. U naše vreme u upotrebi su literarne čitanke, čitanke koje su sačinjene od isključivo literarnih, dakle umetničkih, tekstova. U njima je, stoga, znatno više romaneskkih tekstova nego ranije.

3.2. ČITANKE ZA SREDNJE ŠKOLE

Razmotrili smo srednjoškolske čitanke u proteklom poluvekovnom periodu. Prve su iz 1960. a poslednje iz prvih decenija XXI veka; po prvima se radilo u drugoj polovini XX veka, po drugima se danas radi u školama u Srbiji. Čitanke za gimnazije i srednje škole imaju vekovnu tradiciju u latinskom, da bi se posle *Velike didaktike* Jana Amosa Komenskog u Evropi počele štampati i na maternjim jezicima. Prve

---

³ Autori su bili gimnazijski profesori u Novom Pazaru i Tutinu.

ovakve čitanke pojavile su se u Srbiji u XIX veku, da bi kao obavezni đачki udžbenici didaktičkom opremom, poštovanjem i drugih relevantnih metodoloških udžbeničkih osnova bile pouzdan metodički model nastavnoj praksi. Čitanka je namenjena đaku, ali je ona neophodna i profesoru i pri planiranju rada i u toku rada, jer čitanka treba da bude i pred đakom i pred nastavnikom uvek kada se čita i analizira književni tekst, kad se upoznaju i savlađuju književnoteorijski sadržaji. One su oduvek imale više odlomaka iz romana koje je program nalagao u vidu školske ili domaće lektire. Na taj način su u njih ušle distopijske romaneskne forme. U razvijenim školskim sistemima čitankom se bave instituti i timovi naučnika. Njeno sačinjavanje je visokostručan projekat, čijoj su realizaciji dorasli samo najbolji, najkreativniji i najkompetentiji profesori književnosti i jezika. Čitanke profesora Dimitrija Vučenova i profesora Radmila Dimitrijevića su dugo godina bile u upotrebi u našim srednjim školama. Pratile su Program i bile sastavljene od literarnih tekstova onih književnih dela koje program predviđa i uglavnom su bile bez neke značajnije metodičke aparature, koja čini značajan deo svake čitanke. Bez nje bi svaka čitanka bila, zbirka tekstova, odnosno samo neka vrsta literarne antologije. Osnovni zadatak metodičko-didaktičke aparature je da pomogne učenicima pri usvajanju znanja, motiviše istraživački rad, utiče na razvoj sopstvenog mišljenja i aktivnog učešća u nastavnom procesu. Kvalitetnim osmišljavanjem metodičko-didaktičke aparature sastavljači čitanki utiču na usmeravanje nastavnog procesa, radi kvalitetne realizacije programskih sadržaja, u cilju osposobljavanja učenika za stvaralački i kreativan rad.

Najstarija razmatrana čitanka, čitanka u kojoj ima najviše didaktiziranja i ideoloških tekstova i analiza književnih štiva, koje su usmeravale ka afirmaciji socijalizma, jeste čitanka autora Dobrivoja Alimpića i Dragoljuba Moračića, profesora VPS. Čitanke Ljiljane Nikolić i Bosiljke Milić su u upotrebi i ove školske godine, iako njihova prva izdanja sežu u 80-te godine prošloga veka. Čitanke iz šezdesetih godina i s početka sedamdesetih, iako čine vidan otklon od posleratnih čitanki koje su imale (pre)više neknjiževnog materijala u uslovima socijalističke euforije i marksističkog usmerenja nastave i tretmana umetnosti, i same su nužno plaćale danak vremenu i pošto su nastajale u vremenu kada ni metodološke ni metodičke teorije kod nas nisu bile dovoljno afirmisane i te čitanke izdvajamo u posebnu grupu. Sedamdesetih godina kada su društvene i ideološke promene u Jugoslaviji nametnule koncept Srednjeg usmerenog obrazovanja i vaspitanja, ukinute su gimnazije, počele zajedničke osnove srednjeg usmerenog obrazovanja i vaspitanja, objavljene su nove čitanke u skladu sa novim programskim koncepcijama – i njih smo izdvojili u drugu posebnu grupu. I jedne i druge, iako brojne i raznovrsne po srednjoškolskim strukama, nisu bile duga veka. Treću i najznačajniju grupu čitanki sačinila su dva autorska tandema, ranije: profesori Filološkog fakulteta Dimitrije Vučenov i Radmilo Dimitrijević, autori koji su se afirmisali polovinom veka, i sada: Ljiljana Nikolić i Bosiljka Milić, srednjoškolske profesorice i afirmisani pedagozi. Čitanka u srednjoj školi treba da bude udžbenik radnog tipa sa mnogostrukom funkcijom. Kao očigledno sredstvo ona je brana verbalizmu, tradicionalnom pratiocu srednjoškolske nastave. Kada je dobro osmišljena i inventivna ona je osnova aktivne nastave književnosti; metodički bolje koncipirana – postaje garancija kreativne nastavne prakse. Kad se iščitaju sve školske čitanke, kad se to radi u stručnoj

organizaciji nastavnika koji voli svoj predmet i vlada teorijom nastave, mlado biće, njihov „čitalac“ biće emotivno, intelektualno i duhovno bogatije. Biće intelektualac, biće poklonik lepote, od kojeg se, prema Dostojevskom, očekuje da spase svet. U čitanju romaneskne proze ponekad valja napraviti određeni iskorak, odlutati od svega – teške svakodnevice, surove realnosti i bolne iluzije koje nam vrlo često donose nemire. Najbolji beg predstavljaju književno umetnička dela, i to ne bilo koja, već ona koja nam nude svojim stranicama utehu, nadu da negde postoji neki bolji svet. Kroz distopijske romane predstavljen je svet o kojem se čuti, u kojima se istovremeno krije priča o njemu. Nasuprot njima postoje i utopijski koji govore o nepostojećem svetu. Idealnom. Distopija nam, kroz romaneskne forme, u potpunosti razotkriva sve naše slutnje, brige, dileme koje prećutujemo, ukazujući da mi, zapravo, živimo distopijske romane, percipirajući da je nešto dobro ili loše. Na osnovu toga konstatujemo da je lepota književnih dela u otkrivanju svih svetova koji nam u datom trenutku prijaju ili ne, ali nam, istovremeno nude najtransparentniju moguću realnost.

3.3. ČITANKE ZA TROGODIŠNJE SREDNJE ŠKOLE

Analizirali smo čitanke za srednje stručne škole izdate u petnaestogodišnjem periodu od 1960. do 1975. godine. Predmet istraživanja čini pet čitanki koje su delo osam autora, pri čemu su dve delo pojedinca, a tri grupe autora. Tandem Moravčić-Alimpić sačinio je komplet čitanki za trogodišnje škole učenika u privredi, i u njima je relativno malo romanesknih štiva. U srednjoj školi su upotrebi, uglavnom kompletna dela, pa su odlomci daleko ređi nego u osnovnoj školi. „Tako, na primer, u II razredu, od osamdeset i četiri dela (predviđena za kulturološko-jezičku i dramsku struku) kao obavezna za nastavnu obradu, samo su četiri odlomci, a u IV razredu, od šezdeset i jednog dela, samo dva su u Programu tako zastupljena.“⁴ (Ilić, 2014: 7). Konstatujemo, nakon obavljenog istraživanja, da među ovim odlomcima/romanima nema stilsko-žanrovske kompaktnosti. Autori su nastavi/nastavniku ponudili primerene metodičke modele rada navodeći ga na provereno dobra metodička postupanja pri obradi književnog teksta. Konceptija tretmana romanesknog štiva u ovim čitankama je solidna i dosledna: uz sve odlomke dali su Objašnjenje manje poznatih reči i Analizu štiva, uz neka Posebna objašnjenja ili Beleške o piscu, a nije im nepoznata ni teorija o lokalizaciji odlomka pa su i ta postupanja uspešno demonstrirali.

3.4. ČITANKA IZ KNJIŽEVNOSTI SA OSNOVAMA UMETNIČKOG OBRAZOVANJA

Desetak godina nakon ovih za iste škole odobrene su i u praksu ušle čitanke Aleksandra Lakovića. Iz kompleta za tri razreda za analizu smo odabrali Čitanku za III, završni, razred u kojoj ima šest odlomaka iz romana svetske (*Budenbrokovi*, *Mati*, *Tihi Don*) i jugoslovenske (*Na Drini ćuprija*, *Seobe*, *Svadba*, *Divota prašine*) književnosti. Učenicima završnog razreda ovih škola autor je za uvod u literarno-

⁴ Reč je o Nastavnom programu iz srpskog jezika i književnosti za srednje škole koji je u primeni od početka šk. 1987/ 88. god. Međutim, taj program je u junu 1989. pretrpeo značajne korekcije, nakon čega se u njemu pojavio znatno veći broj odlomaka.

umetničke tokove izabrao vrhunske primere iz svetske i srpske književnosti, a tu su i dva odlomka iz romana sa tematikom iz NOB-a: *Svadba*, M. Lalića i *Divota prašine*, V. Kaleba. Entuzijazam stručnosti ponegde prelazi granice ciljeva i ostvarljivih zadataka nastave romana u školama za kvalifikovane radnike. Autor od učenika traži pored ostalog da: „Izvrši uopštavanje propadanja trgovačkog sloja na primeru porodice Budenbrokovi... uz *Tihi Don*: „Kakva je kompozicija ovog romana? U vidu govorne vežbe poveži u sažetu celinu siže romana... Uopšti taj lik u odnosu na ostale likove Kozaka...“; uz Seobe: „Kako je pisac dao psihologiju mase - vojnika?“; i sl. Prejako za one koji su se opredelili za KV radnike, za po uspehu, slabiju školsku populaciju, prejako za nastavu koja je imala samo dva nedeljna časa srpskog jezika i književnosti. Jer, mnogi gimnazijalac ne zna, recimo, da objasni pojam siže, da ga razdvoji od fabule; ili psihologija lika i mase suštinske su komponente i naučne, a kamoli analize sa učenicima koji u svom kurikulumu nemaju ni psihologiju, ni sociologiju, logiku i druge nauke koje daju kompetencije za ovakva intelektualna rezonovanja i književna tumačenja. No, to ne znači da autor ne zna da se spusti na nivo ovih đaka. U čitanci prevladavaju odmereni, smišljeni zadaci i pitanja kao uz *Svadb* gde je dat kratak i možda najuzorniji „Razgovor o romanu: Prikaži vreme i ambijent vršenja osnovne radnje romana. Naslikaj Čemerikićev lik. Opiši dinamične i potresne scene bežanja i pogibije zarobljenih partizana.“ Đacima su postavljeni jasni i odmereni zadaci, a nastavniku je pokazan provereno dobar metodički smer analize. Dokaz - kompetentosti autora.

Za iste škole čitanke je pisao i Sreten Pižurica, autor koji se okušao i u izdavanju osnovnoškolskih čitanki. U njegovoj čitanci za II razred srednjih škola pitanja i zadaci su osmišljeno koncipirani i primereni programskim ciljevima i zadacima. Možda malo idu napred, ali udžbenik i treba smelo da vuče napred i program i nastavu. Čitanka koja je pisana za rad sa budućim kvalifikovanim radnicima, kao da pred sobom ima odlične gimnazijalce: „Tolstojev roman treba pročitati u celini, jer je to epska slika cele jedne epohe, sa mnoštvom situacija i velikim brojem izvanrednih likova, bilo da je reč o istorijskim ili izmišljenim ličnostima. Umesto komentara – zanimljivo bi bilo utvrditi kako bi na ova pitanja i zadatke reagovali, ne učenici srednjih stručnih škola, već gimnazijalci i to oni bolji. Nismo sigurni da bi ishodi bili zadovoljavajući. Autori, ponekad, svoj diskurs vide kao đачki!

Nije dovoljno znanje znati.

Već je znanje – znanje dati.”

4. ČITANKE ZA ČETVOROGODIŠNJE SREDNJE STRUČNE ŠKOLE

Sedamdesetih godina XX veka u Srbiji su bile u upotrebi tri vrste srednjoškolskih čitanki i to za: (1) trogodišnje, (2) gimnazije i (3) četvorogodišnje srednje stručne škole. U trogodišnjim školama učenika u privredi bilo je više čitanki i autora, u gimnazijama je bio neprikosnoven tandem Vučenov-Dimitrijević, a u srednjim stručnim četvorogodišnjim školama u upotrebi su bile, njima specijalno namenjene, čitanke koje su sačinjavali timovi autora. Od svih njih kao, karakterističan primerak, razmotrićemo čitanku za III razred u kome program nalaže obradu više

romana. Ovu čitanku sačinjava tim S. Stojanović, R. Marković, D. Moračić i M. Vujin. Kao i u prethodnoj, realizam je sadržaj i ove čitanke, s tim što je ovde zahvaćen i šire i dublje. Nakon obimnog teorijskog dela o realizmu i nakon teorijskih tekstova o srpskom, hrvatskom i slovenačkom realizmu (S. Marković, E. Kumičić), u okviru monografskih pristupa piscima dati su odlomci iz romana, kao osnovni udžbenički tekst i tekstovi autora ili iz nauke o književnosti o romanima i romanopiscima kao dopunski udžbenički tekst. Sve odlomke prate Objašnjenja manje poznatih reči, duži prilozi o romanopiscu (o Bori Stankoviću npr. od 171-180), pitanja i zadaci i analiza iz studija o piscu ili romanu. Ta koncepcija je, svakako, u skladu sa podnaslovom čitanke koji naglašava sa osnovama umetničkog obrazovanja, ali je, kao i ranije u neskladu sa fondom časova i nedovoljnom naklonošću ovih budućih tehničara, ekonomista, hemičara...prema jeziku i književnosti. Nejasno je zašto se autorski tim opredelio za ovakvu, inače nestručnu koncepciju. Da li zato što im je taj teorijski deo o opremi odlomka u čitanci bio nepoznat, ili su bili lenji da taj pripovedni tekst napišu sami, što je, naravno podrazumevalo ponovno iščitavanje romana i sintetizovano narativno tekstualno uvođenje učenika u odlomak. Kontrastno deluje ta jedna jedina lokalizacija, jer je duža (11 redova nonparela)⁵ od uobičajenih, a vrlo je funkcionalna. Autori nude romaneskno štivo, odlomak koji upravo prirodno, ali sa izvorno Stendalovim rečima, nastavlja započetu priču: „Gospođica de la Mor bila je središte male grupe koja se svake večeri stvarala...“ i sve ide lepo, dok ne dođe do prekida odlomka – tri puta - a da nijednom nisu, opet potrebnom lokalizacijom, povezani. Odlomak ima i završnu i širu lokalizaciju u vidu autorskog dvostranog teksta pod odrednicom Objašnjenja (neobično) u kome se govori o romanu i o njegovom glavnom junaku; odmereno, profesorski, autori đacima saopštavaju mnoge i vantekstovne i unutartekstovne, relevantne okolnosti, pa i neophodne za razumevanje i tumačenje romana. Pitanja i zadaci su nakon svega metodičko postupanje jer se tek nakon čitanja dopunskog teksta, može pristupiti analizi romanesknog štiva. U tom delu, autori stilom i tonom kao da zaboravljaju književno-intelektualni nivo populacije kojoj se obraćaju iz današnje perspektive, prvi deo je za motivisane gimnazijalce sa društveno-jezičkog smera, drugi bismo radije shvatili kao studentska seminarska vežbanja nego kao teze za analizu romanesknog štiva u stručnoj školi. Da to nije izuzetak već pravilo, potvrđuju i drugi primeri koji se nalaze u čitanci. Osim pitanja o odnosu oca i kćeri – ostala su iznad uzrasnih predznanja i interesovanja. „Podsticaj za čitanje roman Čiča Gorio može se postići čitanjem i komentarisanjem opisa pansiona gospođe Voker. Motivacija se naročito pojačava ako se iz dela pročitaju dva odlomka sa oprečno usmerenim značenje.” (Nikolić, 1988:174). Odlomci iz romana, kao i uopšte odlomci iz pripovedne proze, u ovim čitankama su, i po broju i po obimu zavidno zastupljeni, a njihovo situiranje u čitanke je sasvim nesistematično. Dakle, bez sistema u situiranju pripovednog štiva u Čitanku, bez sistematskog modela pristupa i obrade odlomka, čak bez sistema u pristupu nekolikim odlomcima u okviru obrade iste naslovne teme... Nedostatak autorske koncepcije, neodgovornost i površnost pri recenziranju i uređivanju - i eto nastavi nefunkcionalne čitanke i u delu koji se tiče interpretacije romanesknog štiva.

---

⁵ Nonparela- sitno novinsko pismo

4.1. GIMNAZIJSKE ČITANKE D. VUČENOVA I R. DIMITRIJEVIĆA

Najpoznatije i najstarije posleratne čitanke za gimnazije delo su eminentnih profesora sa Katedre za jugoslovenske književnosti Filološkog fakulteta u Beogradu. Čitanke ovih uglednih profesora bile su u primeni i u osnovnoj i u srednjoj školi i u prvoj polovini XX veka, da bi se po njihovim gimnazijskim čitankama radilo sve do reforme srednjoškolskog obrazovnog sistema, po kojoj je uvođenjem srednjeg usmerenog obrazovanja, došlo do ukidanja gimnazija. Pa i pored toga, čitanke Vučenov-Dimitrijević i dalje su bile u školskoj praksi, samo kao čitanke za srednje usmereno obrazovanje i svakako, u skladu sa programima, u izmenjenim izdanjima. Odlomci iz romana *Mati*, M. Gorkog, *Nečiste krvi*, B. Stankovića i *Na Klancu*, Ivana Cinkara su jedina romaneskna štiva u ovoj čitanci. Iz istog vremena je i sledeća Čitanka za IV razred gimnazije, istih autora, u kojoj ima određenih programskih nedoslednosti. „Programi u ime društva propisuju ciljeve i zadatke nastave, uža struka na osnovu teorije i prakse nastave romana sačinjava programske sadržaje i načine njihove realizacije, nastavna praksa, na osnovu obavezujućih programskih teza i preporučljivih metodičkih osnova i modela, kreira savremenu nastavu romana u školi (Bihorac, 2013: 163)“. Zbog neusaglašenih programskih izmena i ovde su književni sadržaji iz Moderne, Književnosti između dva rata i posebno i najobilnije poglavlje Književnost NOB-a i Savremena književnost. Neuskладene programske izmene, njihova istovremena primena u svim razredima - uslovili su ponavljanje sadržaja. Ovde je više romanopisaca i odlomaka iz njihovih dela. Tu su odlomci iz: *Procesa*, F. Kafke, *Na Drini ćuprije*, *Proklete avlije*, I. Andrića, *Seoba*, M. Crnjanskog, *Lelejske gore*, Mihajla Lalića, *Deoba*, D. Ćosića, *Pesme*, O. Daviča, *Proljeća Ivana Galeba*, Vladana Desnice, *Prolećni dan*, Cirila Kosmača, *Dve Marije*, S. Janevskog. Deset romanesknihi štiva iz reprezentativnih romana Evrope i bivše Jugoslavije. Šta karakteriše njihovo čitanačko situiranje i metodičko tretiranje? Ujak Leni je odlomak iz Kafkinog *Procesa* i dat je na 10 stranica, bez lokalizacije, iako je reč o VI glavi romana, a prate ga Objašnjenja i Pitanja sa dužom beleškom o piscu. Pitanja su u stvari uobičajeni razgovor o tekstu i njihov sadržaj je okosnica i predlog za analizu na času. Metodička aparatūra je, kao što se vidi, neprecizno i nepotpuno naslovljena kao Pitanja, a u njoj je više elaboracija, konstatacija zadataka i sl. nego direktnih pitanja. Iako smo pokazali da autori procenjuju uzrasno interesovanje, njihova Pitanja solidna su osnova za uspešno proučavanje romana sa gimnazijalcima, naročito onim na društveno-jezičkom smeru.

Analize u ovoj čitanci uočljiv su otklon i veliki napredak u odnosu na one iz čitanke za prethodni III razred. Kao da isti tandem nije sačinio obe. Iako na njihovim frontispisnim⁶ stranama piše da su obe odobrene 1974, one su, u stvari, iz polovine 60-tih jer su ovo ponovljena (XI i XVIII) izdanja. Iako na njima nema zvaničnog podatka o izmenama, normalno je pretpostaviti, a i dokazivo je, da su u dugom periodu pratile programske izmene, što je neophodno i dobro. U tako dugom periodu normalno je očekivati i promene u pristupu književnom tekstu, posebno romanu koji je postao vodeći i najpopularniji književni žanr, koji se od polovine XX veka naglo stilsko-

---

⁶ Frontispis je naslovna strana knjige na kojoj se nalaze imena autora.

tematski menjao, koji je od realističkog ka modernom evoluirao u postmoderni. Menjali su se i napredovali i romani i književna hermeneutika o njima. Nastavu je, razumljivo, valjalo uskladiti sa tim tokovima. U čitanci za IV razred gimnazije to se uspešno čini.

4.2. ČITANKE ZA SREDNJE ŠKOLE I GIMNAZIJE IZ POSLEDNJE DEцениJE XX I S POČETKA XXI VEKA

Nakon neuspelog eksperimenta sa srednjim usmerenim obrazovanjem, povratkom gimnazija koje su profilisane na društveno-jezički i prirodno-matematički smer, doneti su korigovani nastavni programi koji su usloveli štampanje novih čitanki. Prateći takve konceptijsko-programske promene Ljiljana Nikolić i Bosiljka Milić su svoje čitanke za srednje usmereno obrazovanje inovirale i transformisale u nove čitanke za gimnazije i ostale srednje škole, koje su bile u upotrebi samo tri godine. Ministarstvo prosvete je odobrilo nove čitanke istog autorskog tandema 1989. godine za narednih deset godina, a one su, zbog promena nastavnih programa bile zamenjene čitankama (istih autorki) koje su i danas u školskoj upotrebi. Njihovi sadržaji dosledno prate važeće gimnazijske programe u širem stvaralačkom smislu, kako bi i u drugim vrstama srednjih škola operativno funkcionisale. Čitanke se odlikuju jasnom i konstantnom autorskom koncepcijom, didaktičkom opremljenošću i metodičkom obradom literarnih tekstova. Izbor metodičkih pristupa proučavanju književnih tekstova u čitankama su na visoko stručnom i savremenom naučnom nivou. Dopunski autorski tekstovi prate sve osnovne tekstove u vidu sadržajnih, primerenih i inspirativnih Interpretacija i Zadataka, kojima se pridružuju i odmereni kraći i vrlo funkcionalni odlomci iz studija o delima. Posmatrano sa tog aspekta ove čitanke su bolje i uspešnije od svih ranijih srednjoškolskih čitanki. Uočava se čvrsta autorska koncepcija, razvojna i kreativna u svakoj čitanci podjednako a tandem radi konstantno saradnički, što je, pokazali smo, ranije manjkalo.

Stručna kompetentnost i metodička kreativnost - karakterišu čitanke ovih autorki. Uz evidentan napor da svakom delu daju interpretaciju koju priziva trudeći se da izbegnu zamke klišea te vrste koje smo identifikovali kod drugih autora ranije. Učenici se, dakle, navode da istražuju stilogena sredstva, pa im se posle svega, sve postupno i sistematično nudi više jasnih teza za problemski pristup romanu, što je u skladu sa savremenim metodičkim teorijama o proučavanju romana u srednjoj školi. Metodičko-didaktički aparat komponovan je i po meri romana i u funkciji je ostvarivanja operativnih zadataka nastave književnosti. Nastavniku, organizatoru proučavanja romana, je jasno da će na ovaj način i ove tekstove raditi sa najboljima i onima sa literarnim afinitetom. Čitanka nudi odlomke iz sve samih bisera – romana. Tu su: Kamijev *Stranac*, Foknerov *Krik i bes*, Lalićeva *Lelejska gora*, Desnicina *Proleća Ivana Galeba*, Andrićeva *Prokleta avlija*, Selimovićev *Derviš i smrt*, Ćosićevi *Koreni i Vreme smrti* i Tišmina *Upotreba čoveka*. Za potvrdu izrečenih ocena koje su proizašle iz analitičko-sintetičkog uvida u Čitanku, prikazaćemo nekoliko karakterističnih primera metodičko- didaktičkog pristupa romaneskom tekstu u ovoj čitanci. Kamijev *Stranac* i Foknerov *Krik i bes* su u Program novouvedeni romani, nije ih pre bilo u čitankama. Pre pristupa piscima i njihovim delima, autorke su u stručnom prilogu Savremena svetska književnost ukazale na osnovne odlike sadržine i forme svetske književnosti od Drugog svetskog rata naovamo. Sa razlogom ukazuju na pojavu novih književnih tehnika, na razaranje

fabule i raznolikost tematike... uvođenje naučne građe i naučnih postupanja u organizaciju književnog teksta, napuštanje tradicionalnih humanističkih vrednosti, izgubljenost pojedinca u otuđenom svetu, neizvesnost sudbine čovečanstva... sve ono čime valja teorijski ovladati pre pojedinačnog hermeneutičkog pristupa delu, odnosno piscu. „Odlomci književnih djela iziskuju unutarnju lokalizaciju. Tekst se smješta u celinu kojoj pripada. Odabranom odlomku iz romana ili novele prethodi prikaz fabule u koju se uključuje odlomak.“ (Rosandić, 2005: 163). Lokalizacije su i formalno i sadržajno zanimljive i adekvatne. Autorke znaju da maturanti više znaju za ova dela i o njima nego što su ih čitajući upoznali. Zato u uvodnim lokalizacijama ukazuju na tematsko omeđenje „U romanu *Stranac* Albert Kami slika osećanja nemoći i bespomoćnosti koji je zahvatio njegovu generaciju u godinama rata i prikazuje život kao niz apsurdna pred kojima je čovek kao društveno biće bespomoćan...“ Ili: „U svom romanu *Krik i bes* Fokner slika propadanje aristokratske porodice Kompasovih...“). Interpretacije su znalački i u skladu sa metodičkim teorijama napisane. Namenjene su celom razredu, ali tako da se lako prepoznaju pitanja i zadaci za slabije, za prosečne i za one najbolje. Počinje se od lakšeg i prostijeg. U odeljku Savremena proza je još pet odlomaka iz romana Andrića, Selimovića, Ćosića i Tišme. Svi su u udžbenik situirani i metodički obrađeni po istom uspešnom modelu, ali pošto će se svi ponoviti u čitanci koja je izdata 2012. godine - razmotrićemo ih komparativno uz tu najnoviju verziju Čitanke.

4.3. NAJNOVIJE SREDNJOŠKOLSKE ČITANKE PO KOJIMA SE RADI

Najnovije i aktuelne čitanke Ljiljane Nikolić i Bosiljke Milić štampane 2012. godine su naizgled nove i drugačije od ranijih: većeg su formata, na boljoj hartiji, osavremenjene boljim grafičko-likovnim rešenjima – prijatnije su i funkcionalnije. Ali pošto su u pitanju ponovljena, po sedamnaesti ili osamnaesti put, izdanja i nijedno nije označeno kao „dopunjeno“ ili „izmenjeno izdanje“, pošto su sve za upotrebu odborene pre mnogo godina (za I, II, III razred 1991, a za IV 1989.) – pitanje je da li su sadašnje čitanke usaglašene sa najnovijim nastavnim programima, jer su, jasno je, pisane prema srednjoškolskim programima s kraja 80-tih prošlog veka. To je par ekselans pitanje za recenzente čiji je zadatak da procene odnos udžbenika i programa. Jer, ako su se u poslednjih četvrt veka menjali nastavni programi književnosti, a jesu, kako mogu toliko godina biti neizmenjene čitanke. Polazeći od pretpostavke da su pred nama nove čitanke ranijih autorki, planirali smo da ih, zato što su aktuelne, što se nastava upravo odvija i organizuje uz njihovu pomoć, detaljnije razmotrimo. Međutim, naš globalni uvid u čitanački komplet uverava da sve ranije konstatacije o prvoj verziji ovih čitanki važe i za „nove“, jer su očito one nove po spoljašnjim tehničkim, a ne suštinskim izmenama. Forma je kozmetički izmenjena. Sadržina je ostala neizmenjena. Identifikovaćemo podudarnosti i razlike, a detaljnije ćemo analizirati samo novine u odnosu na čitanke iz poslednje decenije XX veka. Čitanka za I razred, kao i prethodna ima dva romaneskna štiva: *Rani jadi* i *Don Kihot*. Odlomak, u stvari tri priče: *S jeseni, kada počnu vetrovi*, *Ulica divljih kestena* i *Eolska harfa* je obimom i tekstualno potpuno isti kao i onaj u čitanci iz 1991. godine. Pitanja za proučavanje i Kišov autopoetički tekst - takođe su identični. Odlomak iz *Don Kihota* takođe u svemu je identičan sa onim iz starije čitanke. Čitanka za II razred

srednje škole ima iste odlomke iz romana: *Evgenije Onjegin*, *Čiča Gorio*, *Ana Karenjina*, *Večiti mladoženja*, *Zona Zamfirova* i *Bakonja fra Brne*. I njihova metodičko-didaktička aparatura je ista, jedino im je grafičko-likovna opremljenost luksuznija i savremenija. Osim jednog u njoj su sva romaneskna štiva iz ranije čitanke, a ima i jedno novo. Obimom i sadržajem kao i metodičkom obradom odlomak *Krik i bes*, ovde u ovoj čitanci istovetan je po literarnom sadržaju ali je dat u drugoj funkciji. U ranijoj čitanci, kao što smo već prikazali, Fokner i njegov roman predstavljaju Savremenu svetsku književnost, a u ovoj čitanci Foknerovo štivo je u poglavlju Metodologija proučavanja književnosti, tj. romaneskno štivo, odlomak iz romana *Krik i bes* sada je u funkciji Primene metodoloških postupanja na delima za obradu, kao primer semiotičkog proučavanja romana. Andrićeva *Prokleta avlija*, roman filozofskog podteksta i vrhunskoga artizma, roman koji učenici ne čitaju ni rado, ni po svom izboru, ovde je vrlo prikladno predstavljen i preporučen za čitanje i proučavanje. Znalčki odabran odlomak izazovne sadržine lepo je uvodno lokalizovan autorskom površću o carigradskoj tamnici zvanoj Prokleta avlija, o fra Petru, koji se igrom slučaja u njoj našao, o neobičnom zatočeniku Čamil-efendiji, čoveku „mešane krvi“, koji privlači pažnju fra Petra i o čijoj tužnoj istoriji koja je ispričana u odlomku, fratar saznaje iz Haimove priče sa onim karakterističnim: „E?, A?“ koje pulsira odlomkom. Priča o tome kako Čamil dopada nevolja, dobro je izgrađena i deluje kao zaokružena pripovest; solidna je osnova za intepretativni prodor u roman. Intenzivnom analizom odlomka od lakšeg i čulnog („Čime vas je ova povest uzbudila? Ko je glavni junak ovog odlomka?... Kako čaršija, a kako vlast gleda na njegovo strasno proučavanje istorije?“), preko identifikacije Andrićevog umetničkog postupka („Ko kazuje priču o Čamil-efendiji? Da li je brbljivi Hajim samo objektivni narator – sveznalica?“), preko u tekstu zastupljenih i za roman tipičnih formi pripovedanja (naracija, autorski komentar, dijalog) do filozofsko-socioloških generalizacija („U romanu... Andrić slika mutna vremena kada vlast prestaje da razaznaje pravog od krivog. Da li je ova pojava karakteristična samo za turska vremena?...“ Kakav je, zapravo, udes čoveka od knjige i pera pred neumoljivom i slepom silom vlasti“) -učenici se postupno, zanimljivo i metodički uspešno vode do samostalnog rada na proučavanju romana, pri čemu će im pomoći i Džadžićev ogled - Zašto valije mrze knjigu? *Postavlja se pitanje zašto valija mrzi knjige i ljude koji imaju tako mnogo knjiga. Po valijinoj logici najbolje je sve to utamničiti i spasiti vlast intelektualnih ideja.* (Džemić, 2017: 1335). Ovako uspešne, uzrastu i savremenoj nastavi romana primerene metodičke obrade prate i odlomke iz Selimovićevog, Čosićevog ili Tišminog romana. U čitanku je novounesen odlomak iz Pekićeve proze *Vreme čuda* koje je novog datuma i koja predstavlja specifičnu književnu formu „venac pripovesti koje se povezuju u roman“. Odlomak *Čudo u Jabnelu*, čiji je tematski okvir preuzet iz novozavetnog *Jevanđelja po Mateju*, u stvari je povest o Hristu koji gubavoj Eglini vraća njenu raniju lepotu, ali će je opet svi izbegavati. Već po tim odrednicima jasno je da je reč o vrlo teškom i složenom nastavnom zadatku. Teško je srednjoškolce zainteresovati za biblijsku povest, malo je izvesno da će ih uspešno motivisati za čitanje romana, koji iako „obeležava preokret u srpskoj savremenoj književnosti“... i temom i stilom, kompozicijom i žanrom može zainteresovati samo one koji su literarno nadareni ili jako motivisani da upoznaju tokove naše savremene proze. Autorke su u tom smeru uložile vidan trud u

koncipiranju Interpretacije u kojoj ima pitanja i za prosečne („Zašto se Egla oseća gubavo u duši? Šta je uslovalo da se ona nađe između dva sveta „bolesnog i zdravog“? Nisu li oba sveta jednaka po nepravdi, koju po ljudskim zakonima čine bližnjima?“), kao i za bolje i najbolje („Paradoksalan epilog Pekićeve povesti *Čudo u Jabnelu* pokazuje značajno odstupanje iz izvornog biblijskog klišeja. Šta, zapravo, čini Pekić oduzimanjem čoveku novozavetnih veštačkih rajeva i vraćajući ga na njegovo ovozemaljsko postojanje i prokletstvo“).

Iako je čitanka za IV srednjih škola po kojoj se danas radi u školama sadržajno samo novija verzija ranije čitanke, sa sigurnošću se može ustvrditi da je reč o vrlo vrednom udžbeniku književnosti, uz čiju se stručnu pomoć maturanti mogu uspešno uvoditi u suptilne probleme proučavanja književnog dela/romana. Inoviranjem njenog prvog dela koji smo samo dotakli, koji se odnosi na naučne/metodološke osnovne za proučavanje književnosti na antologijskim primerima za stvaralački postupak, za strukturu i slojevitost književno-umetničkog dela, za jedinstvo strukturnih elemenata književnih dela; primerima primene književnonaučnih metoda u nastavi, primerima lingvistiličkog vanjezičkog znakovnog, fenomenološkog ili strukturalističkog pristupa, vrlo osmišljenim i stručno-sistemički povezanim i sadržajnim interpretacijama koje štivo priziva i koje se tvore na načelu adekvatnog pristupa. Čitanka je primer visokostručnog i didaktičko-metodički opremljenog udžbenika književnosti.

5. ZAKLJUČAK

U svome naučnom radu dali smo rezultate studioznog bavljenja veoma aktuelnom i složenom temom, gde smo utvrdili njenu neizrečenost, aktuelnost, složenost i obimnost. Analizirali smo kako se nastava književnosti izvodi na programskim osnovama koje donosi država i način njene organizacije uz pomoć udžbenika odobrenih od stručno-upravnih organa društva. Došli smo do zaključka da je nastava književnosti, i nastava romana, kao njen neodvojivi deo, zasnovana na normativnim osnovama, sredstvima, modelima koji je obeležavaju kao normativnu pedagošku delatnost. Primetan je vidan napredak analiziranih čitanke u Srbiji naročito od kako se, od pre četvrt veka, u srednjoškolske čitanke počinje unositi sve više stručno– naučno zasnovanog i inventivno – kreativnog dopunskog teksta koji usmerava i modeluje srednjoškolsko proučavanje romana. Takođe smo uočili brojne navedene propuste, ali je sveukupan zaključak da su ove čitanke najbolje koje smo imali do sada. Naročito treba istaći da su čitanke autorskog tandema mr Ljiljane Nikolić i Bosiljke Milić nudeći pouzdano, savremeno i inspirativno nastavno sredstvo koje posebno podstiče na stručan i kreativan pristup književnom tekstu. Mislimo da je rad opravdao osnovnu zamisao autora i da predstavlja solidnu osnovu za dalja naučna istraživanja, poređenje i eventualne dopune savremenih udžbenika.

LITERATURA

1. Alimpić, D., Moračić, D. (1965) *Srpskohrvatska čitanka za II razred škole učenika u privredi, III izdanje*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
2. Bihorac, A. (2014) *Kako tumačiti roman „Derviš i smrt“*. Gornji Milanovac: Lenex

3. Bihorac, A. (2013) Roman kao stvaralački čin, *Univerzitetska misao br. 12 (2)* str. 83-92.
4. Bihorac, A. (2013) Programska obeležja nastave romana, *Univerzitetska misao br. 12 (1)* str. 162-177.
5. Čolak, T., Marjanović, V. (1979) *Čitanka sa teorijom književnosti za III razred srednjeg usmerenog obrazovanja*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
6. Čolak, T., Marjanović, V. (1987) *Čitanka sa teorijom književnosti za IV razred srednjeg usmerenog obrazovanja za zajedničko vaspitno-obrazovno područje*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
7. Dimitrijević, R., Vučenov, D. (1979) *Čitanka za IV razred gimnazije*, XIV izdanje, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
8. Dimitrijević, R., Vučenov, D. (1983) *Čitanka za II razred srednjeg usmerenog obrazovanja*. III izdanje, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
9. Dimitrijević, R., Vučenov, D. (1975) *Čitanka za III razred gimnazije*. XI izdanje, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
10. Dimitrijević, R., Vučenov, D. (1982) *Čitanka sa teorijom književnosti za I razred srednjeg usmerenog obrazovanja*. V izdanje, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
11. Džemić, K. Bihorac, A. (2017) Univerzalnost arhetipa Andrićevog intelektualca Ćamil efendije, *International Journal Knowledge. Vol. 19. No.3*, str. 1333-1335.
12. Đergović-Joksimović, Zorica, *Utopija – alternativna istorija*, „Geopolitika“, Beograd, 2009.
13. Grupa autora. (1967) *O čitanci za osnovnu školu*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
14. Ilić, P. (2014) *Srpski jezik i književnost u nastavnoj teoriji i praksi, drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje: metodika nastave*. Novi Sad: Zmaj
15. Laković, A. (1977) *Čitanka iz književnosti sa osnovama umetničkog obrazovanja za III razred, Škola za kvalifikovane radnike*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
16. Nikolić, Lj., Milić, B. (2012) *Čitanka sa književno-teorijskim pojmovima za I, II, III, IV razred srednje škole*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
17. Nikolić, Lj., Milić, B. (1987) *Čitanka sa književnoteorijskim pojmovima za I razred srednjeg usmerenog obrazovanja*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
18. Nikolić, Lj., Milić, B. (1989-1991) *Čitanka sa književno-teorijskim pojmovima za I, II, III, IV razred srednje škole*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
19. Nikolić, Lj. (2008) *Čitanje i proučavanje književnog dela u nastavi*. Beograd: IP „Vaša knjiga“
20. Nikolić, M (1988) *Metodika nastave srpskohrvatskog jezika i književnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
21. Pavličić, P. (1983) *Književna genologija*, Zagreb: SNL
22. Pandžić, V. (2001) *Hrvatski roman u školi*. Zagreb: Profil
23. Rosandić, I. (2005) *Metodika književnog odgoja*. Zagreb: Školska knjiga
24. Suvin, D. (1982) Naučna fantastika i novum, *Književna smotra: Časopis za svjetsku književnost*, br. 46.
25. Suvin, D. (2009) *Metamorfoze znanstvene fantastike*. Zagreb: Profil
26. Stanojević, M. (2009) *Uvod u teoriju žanrova*, Pančevo: Institut za književnost i umetnost, Mali Nemo
27. Vujaklija, M. (2002) *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Prosveta

RESUME

The relevance of this topic lies in the assumption that this area was less studied, although it is very actual, broad and complex. At the beginning of the paper, we explained and defined the concept of dystopia with reference to utopia, more precisely anti-utopia, through the definition of dystopia as a genre type while dealing with a methodical approach to examples of dystopia, but also other genres, in gymnasium's and secondary schools' reading books. Working on it has led us to a firm belief that this is a scientific, literary-methodical and professional topic that should be examined by teams of experts and institutes. In this paper, we have tried to look at the secondary schools' reading books from a methodological point of view and the situation of novelistic prose in it. We wanted to present an original research paper to the scientific public. As a treasure trove of the most beautiful texts, the reading book is the first and obligatory textbook of literature that is taught from the beginning to the end of school. Reading books for gymnasiums and other high schools have a centuries-old tradition in Latin, so that after the Great Didactics of Jan Amos Comenius, they began to be printed throughout Europe in their mother tongues. The first such reading books appeared in Serbia in the 19th century, so that as obligatory student textbooks with didactic equipment, respect and other relevant methodological textbook bases, they would be a reliable methodological model for teaching practice. A secondary school reading book should be a workbook with multiple functions. As an obvious tool, the reading book is a barrier to verbalism, the traditional companion of secondary school teaching. When reading book is well designed and inventive, it is the basis of active teaching of literature; methodically better conceived - it becomes a guarantee of creative teaching practice. The aim of our research was to determine the situation and treatment of novelistic texts in Serbian reading books in the last half century; we have analyzed the degree and manner of their representation from the methodological-didactic and methodological point of view. Reading books in Serbia have visibly improved, especially since half a century ago when they switched from didactic to literary reading books in primary school, and especially since a quarter of a century ago when more professionally-scientifically and inventively-creative supplementary based text was introduced into secondary school textbooks that directed and modeled the secondary school study of the novel. Professional and scientific progress can be seen in reading books from the end of the past and the beginning of this century, although in some of them we note new omissions (insufficient studiousness, short work, publishing and authorial profit before quality, insufficient respect for program, especially new, insufficient effort and creativity in authorship, etc.). Based on an extensive analysis of our reading books from the previous six decades, we can conclude that today's high school reading books in the selection and scientific and professional treatment of literary and novel texts are the best we have ever had. Textbooks of the authors Nikolić and Milić offer modern and inspiring teaching tool that encourage professional and creative approach to literary text. The choice of methodological approaches to the study of literary texts in reading books is at a highly professional and modern scientific level. There is a solid authorial conception.